

HISTÓRIA BANÍCTVA A METALURGIE V EURÓPSKOM PRIESTORE

ARGENTI FODINA 2020

9. - 10. september 2020

BANSKÁ ŠTIAVNICA - Starý zámok
konferencia

ARGENTI FODINA 2020 BANSKÁ ŠTIAVNICA

Obsah:

Program konferencie
Zoznam účastníkov konferencie
Anotácie príspevkov
Sprievodný text k exkurzii

Vydalo:

Slovenské banské múzeum, Kammerhofska 2, 969 01 Banská Štiavnica

Autori textov:

PhDr. Jozef Labuda, CSc., Mgr. Peter Jancsy, PhDr. Daniel Harvan, JUDr. Mgr. Martin Kvietok

Autori fotografií:

Ing. L. Lužina, K. Patschová, B. Babiaková, fotografie z internetových zdrojov

Grafické spracovanie:

Mgr. Emília Švecová

Titulná strana:

Výrez z veduty - Pohľad na Banskú Štiavnicu a hlavný erárny banský závod Bíberova štôlna.
Z knihy MARSIGLI, Luigi Ferdinando: Danubius Panonico-Mysicus ... Haag; Amsterdam: 1726.
Medirytina. Majetok SBM.

Slovo na úvod

Slovenské banské múzeum, v spolupráci s ďalšími spoluorganizátormi, pripravilo v trojročnom cykle, od roku 2005, už ďalší ročník konferencie s názvom Argenti fodina 2020. Téma konferencie s názvom História baníctva a metalurgie v európskom priestore je pozvánkou pre odborníkov rôznych vedných odborov, zaoberajúcich sa históriou baníctva a s ním spojených odvetví a štruktúr. Vždy to bola medzinárodná konferencia, ale COVID-19 aj tu spôsobil redukciu účastníkov, prichádzajúcich v tomto roku len zo Slovenska. Napriek tomu sa prihlásili početní účastníci, navyše s tak pestrými a zaujímavými prednáškami, že tieto určite prispejú k obohateniu poznatkov v oblasti montánných vied.

Program exkurzií sme vždy pripravovali tak, aby sme postupne spoznávali banské regióny Slovenska. Teraz sa vyberieme do oblasti horného Pohronia s regiónom Ľubietovej, známeho v minulosti ťažbou predovšetkým medenej rudy. V posledných rokoch tu predstavitelia samosprávy a členovia baníckeho spolku vybudovali náučný chodník, otvorili pre verejnosť múzeum, organizujú banícke slávnosti, realizovali sa tu archeologické výskumy, ... to všetko sa stáva lákadlom pre návštevu tohoto kedysi baníckeho kraja.

Týmto príhovorom sa chcem poďakovať svojim kolegom z organizačného výboru za vynikajúcu spoluprácu, rovnako aj spoluorganizátorom, ktorí nás podporili aj finančne. Trvalým dokumentom a spomienkou z tejto konferencie sa stane – ako tradične – samostatný zborník, ktorý plánujeme vydať do konca roku 2020.

Zdar Boh!

*PhDr. Jozef Labuda, CSc.
riaditeľ múzea*

ARGENTI FODINA 2020 BANSKÁ ŠTIAVNICA

ORGANIZÁTOR:

Slovenské banské múzeum
Banská Štiavnica

PARTNERI:

Slovenská historická
spoločnosť pri HÚ SAV
Bratislava

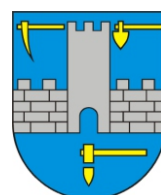
Slovenská archeologická
spoločnosť pri AÚ SAV
Bratislava

OZ LIBETHA - Ľubietovský
banický spolok

Obec Ľubietová

Mesto Banská Štiavnica

ORGANIZAČNÝ GARANT:

PhDr. Jozef Labuda, CSc.

ORGANIZAČNÝ VÝBOR:

Beata Babiaková
PhDr. Daniel Harvan
Mgr. Peter Jancsy
Ing. Petra Páchniková
Mgr. Emília Švecová

KONTAKT:

Ing. Petra Páchniková
Slovenské banské múzeum, Kammerhofská 2
SK - 969 01 Banská Štiavnica, Slovakia
tel.: 00 421 45 694 94 41, mobil: 00 421 918 990 452
e-mail: propagacia@muzeumbs.sk

ARGENTI FODINA 2020 BANSKÁ ŠTIAVNICA

PROGRAM

PREDNÁŠKY, streda 9.9.2020

08:00 - 09:15 REGISTRÁCIA

09:15 - 09:30 OTVORENIE

09:30 - 12:00 PREDNÁŠKY

Peter Jancsy: Minerály Ľubietovej a ich zastúpenie v zbierkových fondoch SBM

Adrián Nemergut: Využívanie surovín pre štiepanú kamennú industriu v staršej a strednej dobe kamennej na hornej Orave

Ivan Cheben - Michal Cheben: Suroviny ako prostriedok kontaktov medzi kultúrami v období neolitu

Peter Roth: Málo známe baníctvo na severe Spiša

Jozef Labuda – Ivan Holický – Patrik Konečný: Spolupráca archeológa a mineralóga pri analýzach niektorých nálezov z Banskej Štiavnice

Martin Kvietok: Hurá LIDAR! Možnosti jeho využitia pri výskume montánnej krajiny

12:00 - 13:00 OBED

POSTEROVÁ PREZENTÁCIA: **Martin Miňo – Monika Fratričová – Zdenko Rusko:**

Výsledky krajinného - archeologického plošného nedeštruktívneho prieskumu v jadrovom území lokality UNESCO Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia

13:00 - 17:00 PREDNÁŠKY

Miroslav Lukáč: K problematike patrocínií stredovekých farských kostolov historického dekanátu Krupina (Krupina, Babiná, Dobrá Niva a Sása)

Martin Štefánik: Donácia stredoslovenských banských miest kráľovnej Barbore od kráľa Žigmunda r. 1424: skutočný dar alebo vypočítavosť?

Marián Žabenský: Výskum stredovekého baníctva v okolí Nitrianskeho Pravna

Pavol Žigo: Kultúrne varianty jazyka v Knihe kromrichtrov

Miroslav Kamenický: Príspevok o cestopisoch z 18. storočia informujúcich o stredoslovenskej banskej oblasti

Richard Kaňa: História ťažby drahokovovo - polymetalických rúd v rudnom rajóne Lavrion (Grécko) a jeho paralely s Banskoštiavnicko - hodrušským rudným rajónom

Daniel Harvan: Knihy návštev z banskoštiavnických baní v zbierke Slovenského banského múzea

Lujza - Mária Javorková: Dynamika jazykovej situácie a strata nemeckého jazyka v Banskej Štiavnici po druhej svetovej vojne

Adriana Matejková: Dokumentácia banskej a hutníckej činnosti na Slovensku vo fotoarchíve Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici

Zuzana Denková: Kolekcia ošliadrov v zbierke Slovenského banského múzea

Ján Hunka – Jozef Labuda: Zaujímavý olovený predmet z Glanzenbergu z roku 2019

18:30 DISKUSIA

ARGENTI FODINA 2020 BANSKÁ ŠTIAVNICA

PROGRAM

EXKURZIA, štvrtok 10.9.2020

8:00 Odchod z Banskej Štiavnice (spred Kammerhofu) do Ľubietovej

9:30 – 12:00 Ľubietová, prehliadka náučného chodníka

Ľubietová, jedno zo 7. stredoslovenských banských miest so zachovanými bansko – technickými pamiatkami, významné centrum ťažby medených rúd v stredoveku a pravdepodobne už v praveku, mineralogická lokalita; v katastri obce je náučný chodník. Lektori: Ing. Pavel Zajac, Mgr. Peter Jancsy, JUDr. Mgr. Martin Kvietok

12:00 - 13:00 Prestávka na obed

14:00 Príchod do Hronseku (cez Čerín)

Prehliadka dreveného artikulárneho kostola z 18. storočia, zapísaný v Zozname UNESCO.

Prehliadka s lektorom

15:00 Odchod do Banskej Štiavnice

16:00 Príchod do Banskej Štiavnice

Prehliadka výstav: *Ecce Terra* a *Z najnovších akvizícií Slovenského banského múzea*. Zbierky získané v posledných rokoch. Bergericht, Nám. sv. Trojice 6, Banská Štiavnica. Lektori: Kurátori zbierkových fondov Slovenského banského múzea

ARGENTI FODINA 2020 BANSKÁ ŠTIAVNICA

ZOZNAM ÚČASTNÍKOV KONFERENCIE

Priezvisko, meno, titul	Organizácia	Kontakt
DENKOVÁ Zuzana, Mgr., PhD.	Slovenské banské múzeum, Banská Štiavnica	etnolog@muzeumbs.sk
FRATRIČOVÁ Monika, Mgr.	Krajský pamiatkový úrad, Banská Bystrica	monika.fratricova@pamiatky.gov.sk
HARVAN Daniel, PhD.	Slovenské banské múzeum, Banská Štiavnica	historik@muzeumbs.sk
HOLICKÝ Ivan, RNDr.	Štátny geologický ústav Dionýza Štúra, Bratislava	ivan.holicky@geology.sk
HUNKA Ján, PhD., CSc.	Archeologický ústav SAV, Bratislava	jan.hunka@savba.sk
CHEBEN Ivan, PhD., CSc.	Archeologický ústav SAV, Bratislava	ivan.cheben@savba.sk
CHEBEN Michal, Mgr.	Archeologický ústav SAV, Bratislava	michal.cheben@savba.sk
JANCSY Peter, Mgr.	Slovenské banské múzeum, Banská Štiavnica	mineralog@muzeumbs.sk
JAVORKOVÁ Lujza Mária	Banská Štiavnica	lujzi.javorkova@gmail.com
KAMENICKÝ Miroslav, Doc., PhDr., CSc.	Katedra histórie, Pedagogická fakulta JK, Bratislava	kamenicky242@gmail.com
KAŇA Richard, Ing.	Slovenská banská, spol. s r. o. Hodruša Hámre	slovenskabanska@bb.telecom.sk
KONEČNÝ Patrik, RNDr., PhD.	Štátny geologický ústav D. Štúra, Bratislava	patrik.konecny@geology.sk
KVIETOK Martin, JUDr., Mgr.	MIDLAND ADVENTURE s.r.o., Banská Bystrica	m.kvietok@gmail.com
LABUDA Jozef, PhD., CSc.	Slovenské banské múzeum, Banská Štiavnica	labuda@muzeumbs.sk
LUKÁČ Miroslav, PhD.	Múzeum Andreja Sládkoviča, Krupina	miroslukac@gmail.com muzeum@krupina.sk
MATEJKOVÁ Adriana, Mgr., PhD.	Slovenské banské múzeum, Banská Štiavnica	archiv@muzeumbs.sk
MIŇO Martin, Mgr.	Krajský pamiatkový úrad, Banská Bystrica	martin.mino@pamiatky.gov.sk
NEMERGUT Adrián, Mgr., PhD.	Archeologický ústav SAV, Nitra	adrian.nemergut@savba.sk
ROTH Peter, PhD., PhD.	AA TERRA ANTOQUA, s.r.o., Bratislava	peter.roth58@gmail.com
RUSKO Zdenko, Mgr.	Krajský pamiatkový úrad, Banská Bystrica	zdenko.rusko@pamiatky.sk
ŠTEFÁNIK Martin, PhD., PhD.	Historický ústav SAV, Bratislava	martinstefanik@yahoo.com
ŠVOLIKOVÁ Marta, Mgr.	Štátny archív Nitra, pracovisko Archív Levice	marta.svolikova@minv.sk marta.svolikova@gmail.com
ŽABENSKÝ Marián, PhD., PhD.	Katedra manažmentu kultúry a turizmu, Filozofická fakulta, UKF, Nitra	mzabensky@ukf.sk
ŽIGO Pavol, Prof., PhD., CSc.	Jazykovedný ústav Ľ. Štúra, SAV, Bratislava	pavol.zigo@fphil.uniba.sk; pavol.zigo53@gmail.com

ANOTÁCIE PRÍSPEVKOV

DENKOVÁ Zuzana, Mgr., PhD.: Kolekcia ošliadrov v zbierke Slovenského banského múzea

Ošliadre sú súčasťou banického odevu od stredoveku. Najprv odevu pracovného, neskôr aj formálneho, t. j. stavovskej uniformy banských úradníkov, ktorej vzhľad upravovali legislatívne predpisy. Vyrábali sa z kože i textilu a ich dôležitým estetickým i symbolickým prvkom je kovová pracka ozdobená banickým znakom. V minulosti mali významný symbolický rozmer, ich verejné odpásanie znamenalo vylúčenie z banického stavu. Ošliadre sú súčasťou banického odevu aj dnes a to vďaka aušusníckym bratstvám.

FRATRIČOVÁ Monika Mgr., MIŇO Martin, Mgr., RUSKO Zdenko, Mgr.: Výsledky krajinno-archeologického plošného nedeštruktívneho prieskumu v jadrovom území lokality UNESCO Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia

Krajský pamiatkový úrad Banská Bystrica v rámci prípravy na vyhlásenie krajinnej pamiatkovej zóny na území UNESCO v okolí Banskej Štiavnice v roku 2019 zrealizoval plošný nedeštruktívny archeologický prieskum. Jeho úlohou bolo vyhodnotiť územie z hľadiska výskytu zaniknutých krajinných prvkov súvisiacich s historickou ťažbou a úpravou rúd. Vzhľadom na rastúci rozvoj cestovného ruchu a jeho infraštruktúru, ale aj rôzne druhy hospodárskych činností sú práve krajinné prvky najzraniteľnejšie.

Terénnemu prieskumu predchádzala príprava pozostávajúca zo štúdia podkladov a vytvorenia GISového projektu. Jeho zásadnými súčasťami bola historická mapa zobrazujúca krajinu v období po polovici 19. storočia vytvorená na základe kompilácie a georeferencovania jednotlivých mapových listov jozefínskeho katastra ako aj reliéfny model krajiny vytvorený leteckým laserovým snímkovaním terénu (tzv. LiDAR) poskytnutý Národným lesníckym centrom, či mapa starých banských diel vedená Štátnym geologickým ústavom Dionýza Štúra.

Samotný terénny prieskum priniesol dôležité informácie o využívaní krajiny v minulosti. Bolo zistených množstvo doteraz nevidovaných pozostatkov samotných banských diel vo forme štôlní, šácht, hald, pingových polí či vetracích komínov a to aj v oblastiach, kde sa ťažba nepredpokladala. Okrem toho však boli zistené doteraz nezmapované úseky tzv. banských jarkov - vodovodných systémov slúžiacich na pohon banskej a hutníckej techniky a s nimi súvisiace doteraz neznáme vodné nádrže – tajchy. S hutníctvom súviselo aj uhliarstvo, ktoré produkovalo drevené uhlie na tepelné spracovanie rudy. Terénnym prieskumom sa podarilo zistiť množstvo zvyškov uhliarskych milierov a zadefinovať časti krajiny využívané pre toto odvetvie. Pozorovaním sa dali zadefinovať aj postupné premeny horskej krajiny z banskej na agrárnu, ako aj zánik niektorých banských osád a naopak vznik laznickeho osídlenia.

V priestore predpokladanej zaniknutej osady Kerling pri Banskej Hodruši bolo v rámci projektu zrealizované meranie georadarom, ktoré však nepotvrdilo lokalizáciu osady pri dnes stojacej kaplnke, v jej širšom okolí sa však podarilo zistiť stredovekú keramiku ako aj dva zvyšky zatiaľ nedatovaných kamenných stavieb. Veľmi zaujímavým a v porovnaní s inými oblasťami Slovenska unikátnym zachovaným prvkom, ktorý bol zmapovaný sú historické cesty. Ojedinelé hnutelné nálezy získané z úvozov niektorých ciest poukazujú na ich minimálne stredoveký pôvod. Príkladom je relikv pravdepodobne veľmi významnej cesty popod Sítno, vzhľadom na množstvo paralelných úvozov a alternatívnych trás, z ktorých sa skladá. Relikty tejto cesty sú dobre zdokumentované až od Zvolena po tajch Počúvadlo a zdá sa, že jej pokračovanie je zachované aj ďalej smerom na juhovýchod. Zaujímavosťou tejto cesty je, že tu bol zistený aj zvyšok prícestného hostinca, v historických mapách zaznamenaného pod názvom „Na Vozarovom“.

Nálezy eneolitickej keramiky v trase jedného zadokumentovaného úseku historickej cesty v katastri Banského Studenca by mohli naznačovať, že tadiaľto pochádzala jedna z najstarších zachovaných ciest v regióne.

HARVAN Daniel, PhD.: Knihy návštev z banskoštiavnických baní v zbierke Slovenského banského múzea

Kniha návštev Maďarského kráľovského hlavného banského riaditeľstva a album významných návštev Štátneho banského riaditeľstva v Banskej Štiavnici sú dva zaujímavé predmety z fondu Slovenského banského múzea súvisiace s témou významných návštev/návštevníkov Banskej Štiavnice. Boli získané, resp. zaevidované do zbierky múzea ešte v 70-tych rokoch 20. storočia. Predstavujú doteraz nespracované, zaujímavé, pramene, ktoré dopĺňajú náš obraz novších dejín Banskej Štiavnice. Predložený príspevok je ich analýzou po formálnej, no najmä obsahovej stránke. V širšom zmysle je zameraný na významné návštevy a návštevníkov Banskej Štiavnice.

ARGENTI FODINA 2020 BANSKÁ ŠTIAVNICA

HOLICKÝ Ivan, RNDr.: Spolupráca archeológa a mineralóga pri analýzach niektorých nálezov z Banskej Štiavnice

Vid': LABUDA Jozef, PhD., CSc., KONEČNÝ Patrik, RNDr., PhD., HOLICKÝ Ivan, RNDr.: Spolupráca archeológa a mineralóga pri analýzach niektorých nálezov z Banskej Štiavnice

HUNKA Ján, PhD., CSc.: Neznámy olovený stredoveký predmet z Glanzenbergu

Vid': LABUDA Jozef, PhD., CSc., HUNKA Ján, PhD., CSc.: Neznámy olovený stredoveký predmet z Glanzenbergu

CHEBEN Ivan, PhD., CSc., CHEBEN Michal, Mgr.: Suroviny ako prostriedok kontaktov medzi kultúrami v období neolitu

V priebehu doby kamennej až staršej doby bronzovej boli k výrobe pracovných nástrojov využívané rôznorodé organické i anorganické materiály. Pre skupinu artefaktov, označovanú ako štiepaná industria, mali dôležité postavenie suroviny vyznačujúce sa dobrou štiepatelnosťou. Na základe petrografických kritérií sú zadelené do nasledovných skupín: silicity, mineráli SiO₂, prírodné sklá, klastické kremičité horniny, ostatné horniny a minerály. Ich primárny výskyt sa viaže na presne vymedzené územie. Z nich, ale i z druhotných polôh vzniknutých prirodzeným transportom od erodovaných vrstiev, sa jednotlivé druhy silicitovej suroviny a prírodného skla dostávali i do vzdialenejších regiónov. Najmä v období neolitu a eneolitu dosiahla vrchol jednak prospektorská činnosť, a s ňou úzko spojené získavanie silicitovej suroviny banským spôsobom, ale aj zámerná distribúcia. Špecializácia pracovných činností a hospodárske zameranie bolo určujúcim faktorom pri opracovaní a technologickom vyhotovení artefaktov určených na konkrétny druh práce. V staršej a strednej dobe kamennej je štiepaná industria jediným kritériom pre určovanie kultúrnej príslušnosti na základe zastúpenia jednotlivých typov nástrojov, resp. spôsobe jeho vyhotovenia v nálezových celkoch. Nevyhnutnou súčasťou vyhodnotenia súborov štiepanej industrie je aj určenie surovinového zastúpenia a v nadväznosti s tým stanovenie potencionálnych zdrojov. Práve odlišenie importovaných surovín naznačuje, s ktorými oblasťami udržiavali súveki obyvatelia kultúrny kontakt a zároveň je možné sledovať i komunikačné trasy. Na náleziskách západného Slovenska za domáce suroviny považujeme karpatské rádiolarity i rohovce a stredoslovenské limnosilicity. Najvýznamnejšími importovanými surovinami sú maďarské rádiolarity, rohovce typu Krumlovský les, silicity krakovsko-čienstochovskej jury, čokoládový silicit, bodkovaný šviecechovský pazúrik, pásikový krzemionkový silicit a obsidián. Na východnom Slovensku je situácia obdobná, iba s tým rozdielom, že tu je domácou surovinou i obsidián. Odlišenie importovaných surovín naznačuje, s ktorými oblasťami udržiavali súveki obyvatelia hospodársky (kultúrny) kontakt, a zároveň je tiež možné sledovať i komunikačné trasy. Na veľmi dobre rozvinutú distribúciu štiepatelných surovín, a to aj do vzdialenejších regiónov od miesta výskytu, v neolite a eneolite poukazuje predovšetkým silicit krakovsko-čienstochovskej jury. Vo viacerých nálezových súboroch, pokiaľ ide o jeho surovinové zastúpenie, tvorí až dve tretiny. K nemu treba priradiť aj tzv. pazúrik čokoládový z oblasti hôr Svetokrziských. V závere eneolitu a v staršej dobe bronzovej sa začína vyskytovať rohovec typu Krumlovský les, ktorého distribúciu v tomto období môžeme spájať s kultúrnym vplyvom z oblasti južnej Moravy. Sledovanie zastúpenia jednotlivých druhov silicitových surovín v nálezových súboroch a ich porovnanie s keramickými importami naznačujú na prípadné komunikačné cesty v priebehu neolitu až staršej doby bronzovej. I keď neolitická a eneolitická štiepaná industria tvorí menšiu časť inventára, napriek tomu umožňuje vysloviť sa k otázke kultúrnych kontaktov.

JANCSY Peter, Mgr.: Minerály Ľubietovej a ich zastúpenie v zbierkových fondoch Slovenského banského múzea

Popri Španej Doline patrí Ľubietová medzi najvýznamnejšie bývalé centrá ťažby medených rúd na Strednom Slovensku. V okolí obce (kedysi jedného zo 7 stredoslovenských banských miest) je zachovaných množstvo technických pamiatok, m; medzi nimi dominujú rozsiahle odvaly po podzemnej ťažbe.

Ložisko medených rúd je viazané na horninové prostredie kryštalínika veporika a predstavujú ho najmä metamorfované horniny ako sú svory až pararuly. Pestrosť geologickej stavby dopĺňajú sedimentárne horniny mezozoického obalu a neogénne vulkanické horniny a pyroklastiká blízkeho sopečného pohoria Poľana. Primárnymi hydrotermálnymi nerastmi na ložisku medi sú tetraedrit a chalkopyrit. Pozoruhodné sú avšak najmä sekundárne minerály medi z oxidačnej a cementačnej zóny ložiska. Nimi sa Ľubietová preslávila vo svete mineralógie a medzi zberateľmi. Oproti Španej Doline sú karbonáty medi v podradnom zastúpení, naopak sú tu hojnejšie zastúpené arzeničnany a fosforečnany medi. Z ložiska boli po prvýkrát na svete popísané tri druhy minerálov: libethenit, euchroit a mrázekit.

Ďalšie typy zrudnenia v oblasti Ľubietovej sú: niklovo-kobaltové zrudnenie ložiska Kolba, gossanová mineralizácia ložiska limonitických železných rúd Jamešná. Z rozsypovej mineralizácie si pozornosť

zasluhujú náplavy z hojným podielom almandínu. V blízkych obciach Strelníky a Povrazník sa v tufoch nachádzajú najkrajšie slovenské ukážky dreveného opálu. Príspevok priblíži prehľad najzaujímavejších minerálov Ľubietovej a historické ako aj v nedávnej dobe získané vzorky ľubietovských minerálov vo fonde oddelenia geológie Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici.

JAVORKOVÁ Lujza - Mária : Dynamika jazykovej situácie a strata nemeckého jazyka v Banskej Štiavnici po druhej svetovej vojne

V mojom výskume som sa venovala jazykovej situácii a strate nemeckého jazyka v Banskej Štiavnici a osobitne používaniu a následne strate nemeckého jazyka v tomto meste po 2. svetovej vojne. Počas môjho výskumu som sa v roku 2017 venovala výskytu a používaniu slov nemeckého pôvodu v jazyku obyvateľov Banskej Štiavnice a v roku 2019 som pokračovala spomínaným výskumom. Oba výskumy boli terénne, kde som sa na základe získaných informácií z rozhovorov s respondentmi pokúsila analyzovať, kedy sa zmenila jazyková situácia Banskej Štiavnice a začala sa namiesto jazyka nemeckého používať maďarčina a neskôr slovenčina, ako prebiehala výmena jazykov a ako naši respondenti vnímajú historické politické okolnosti, ktoré k tomu viedli. Zaujímalo ma aj to, ako sa jazyky striedali v komunikácii doma, v súkromí, na verejnosti alebo v školách a aké boli postoje voči používaniu jazykov. Venovala som sa aspektu výskumu jazyka zo sociolingvistikého hľadiska, kde som charakterizovala pojmy, týkajúce sa spomínanej problematiky. Časť výskumu tvorí aj stručná história mesta, ako aj jazyková biografia mesta, kde som charakterizovala jazykovú situáciu banského mesta v minulosti a prvky prevzaté z nemeckej kultúry. Osobitú podkapitolu tvorí aj bilingvismus, ktorý sa s mestom Banská Štiavnica spája od jeho počiatkov. Cieľom výskumu bolo podať na základe získaných informácií od respondentov ucelený pohľad na zmeny jazykovej situácie mesta po druhej svetovej vojne tak, ako ich vnímajú jej obyvatelia.

KAMENICKÝ Miroslav, Doc., PhD., CSc.: Príspevok o cestopisoch z 18. storočia informujúcich o stredoslovenskej banskej oblasti

Z hľadiska obsahu sú cestopisy zaujímavým a pestrým zdrojom poznatkov. Stredoslovenskú banskú oblasť navštívilo v 18. storočí množstvo cudzincov. Niektorí z nich sú autormi cestopisov. Príspevok sa zaoberá niektorými menej známymi cestopismi. Jedným z nich je dielo Die vornehmste Europäischen Reisen wie solche durch Deutschland, die Schweiz, die Niederlande, England, Portugal, Spanien, Frankreich, Italien, Dänemark, Schweden, Ungarn, Polen, Preussen und Russland, auf eine nützliche und bequeme Weise anzustellen sind Autor tohto cestopisu Gottlob Friedrich Krebel (1729 – 1793) bol hlavným správcom a účtovníkom v Lipsku. Dielo má nielen cestopisný, ale aj apodemický charakter. Autor tu poučuje perspektívnych ďalších cestovateľov, čo si treba zobrať na cestu, koľko peňazí si so sebou zobrať, koľko dať sprepitné kočišovi atď. Údaje jednotlivých cestopisov bude autor príspevku navzájom porovnávať. Porovnávaním rôznych prameňov a zdrojov sa autor bude snažiť vystopovať zdroje informácií cestopiscov. Špeciálne sa autor bude zaoberať aj rôznymi interesantnými informáciami, ktoré sa v nich nachádzajú. Cestopisci si mimo iného všimli aj negatívne vplyvy banskej činnosti na okolitú prírodu a zdravie ľudí.

KAŇA Richard, Ing.: História ťažby drahokovovo - polymetalických rúd v rudnom rajóne Lavrion (Grécko) a jeho paralely s Banskoštiavnicko - hodrušským rudným rajónom

Celý svoj doterajší život prežívam v banskoštiavnickom regióne a ako banský technik už viac ako štyridsať rokov pracujem v tunajšom, aj začiatkom 3. tisícročia, produktívnom štiavnicko-hodrušskom rudnom rajóne, zameranom na ťažbu rúd drahých a farebných kovov zlata, striebra, olova, zinku a medi. Moje mimoriadne náročné povolanie, ktoré som zdedil po svojom otcovi, sa mi stalo celoživotnou záľubou. Svedčí o tom nie len skutočnosť, že som mu prakticky celý svoj produktívny život ostal verný, ale aj moje mimopracovné záľuby, ktorými sú zbieranie minerálov, súťažné ryžovanie zlata a história rudného baníctva a to nie len toho nášho regionálneho. Práve uvedené záľuby ma doviedli do rôznych kútov sveta, odkiaľ som si priniesol nie len kopy krásnych zážitkov, ale aj poznatkov z oblasti tamojšej banskej činnosti. Prakticky prvou krajinou mimo socialistického tábora, ktorú sa mi spolu s rodinou podarilo navštíviť v roku 1988, teda ešte v období socializmu bolo Grécko. No a čoby som to bol za montanistu a zberateľa minerálov, keby som nenavštívil ich najvýznamnejšiu lokalitu ťažby rúd drahých a farebných kovov, ale aj výskytu minerálov mesto Lavrion, nachádzajúce sa na brehu Egejského mora. Aj keď som sa vtedy o tamojšej histórii baníctva čo to dozvedel a nejaké vzorky minerálov domov doviezol, ďalšie poznatky som získal až neskôr z rôznych zdrojov. Roky som túžil vrátiť sa tam ešte raz. Presne po tridsiatich rokoch, za výdatnej pomoci môjho priateľa RNDr. Dimitrisa Konstantinidesa z Cypru, sa mi to aj podarilo v lete 2018. Počas krátkej jednodňovej návštevy sa nám venovali dvaja domáci odborníci na tamojšie geologické pomery a históriu baníctva geológ Dimitris Bitzios a montanista Hercules Katsaros, ktorí nám predstavili množstvo zachovaných antických ale aj novodobých montánných technických pamiatok a poskytli množstvo zaujímavých informácií. Práve vtedy som si uvedomil viacero podobností nie len v oblasti geologických pomerov, ťaženej suroviny, ale aj dlhodobej aktívnej ťažobnej

ARGENTI FODINA 2020 BANSKÁ ŠTIAVNICA

činnosti. Práve tieto skutočnosti ma viedli po dohovore s odborníkmi z Lavriou zorganizovať v máji 2019 našu návštevu tejto lokality za účelom fotografického zdokumentovania tamojších montánných pozoruhodností. Tejto cesty sa so mnou zúčastnili vynikajúci fotografi Ing. Lubomír Lužina zo SBM v Banskej Štiavnici a Ing. Martin Příbil z NTM v Prahe. Uvedenú činnosť sme počas štyroch dní vykonávali za asistencie Herculesa Katsarosa s vedomím tamojších štátnych orgánov. Spolu s ním pracoval aj fotograf MUDr. Kosmidis Charalampos. Zámerom tejto našej pracovnej cesty bolo zhotovenie fotografických podkladov pre výstavu fotografií predstavujúcu podobnosti dvoch celoeurópsky významných rudných rajónov pod názvom „Paralely Banskej Štiavnice a Lavrinu“. Výstava sa uskutočnila v priestoroch SBM v Banskej Štiavnici v auguste až októbri 2019. Jej vernisáže sa zúčastnili ako predstavitelia mesta Lavrion, tak gréckeho veľvyslanectva v Bratislave. Následne sa výstava recipročne uskutoční aj v Lavrione.

Cieľom samotnej mojej prednášky je predstavenie tejto významnej montánnej lokality ako po stránke ložiskovo-geologickej, výskytu zberateľsky zaujímavých minerálov, ale najmä histórie ťažby ložiska s upozornením na množstvo zachovaných antických montánných technických pamiatok.

Metasomatické zrudnenie je uložené v subhorizontálnych polohách v blízkosti kontaktov karbonátov – mramorov a bridlic. Tiež však v priestore strmých vopred geologicky pripravených tektonických línií.

Počiatky tunajšieho baníctva zameraného v tom čase na striebro a olovo siahajú až do obdobia viac ako 3000 rokov p. n. l. Pričom staroveké baníctvo dosiahlo vrchol v období antického gréckeho štátu v 6. až 4. storočí p. n. l. Novodobá etapa zameraná nie len na striebro a olovo, ale aj zinok, sa začala odvíjať po oslobodení Grécka z pod tureckého jarma v roku 1865 a ukončená bola začiatkom 90. rokov 20. storočia. Rudná oblasť je tiež preslávená výskytom viac ako 600 druhov minerálov, najmä z kategórie minerálov sekundárnych, z ktorých viaceré sú typové, teda vôbec prvýkrát na svete popísané. V širšej oblasti Lavriou je zachovaných množstvo banských technických výrobných objektov a to nie len z novodobého obdobia 19. a 20. storočia, ale najmä z obdobia antiky (6. až 4. storočie p. n. l.).

KONEČNÝ Patrik, RNDr., PhD.: Spolupráca archeológa a mineralóga pri analýzach niektorých nálezov z Banskej Štiavnice

Vid': LABUDA Jozef, PhD., CSc., KONEČNÝ Patrik, RNDr., PhD., HOLICKÝ Ivan, RNDr.: Spolupráca archeológa a mineralóga pri analýzach niektorých nálezov z Banskej Štiavnice

KVIETOK Martin, JUDr., Mgr.: Hurá LIDAR! Možnosti jeho využitia pri výskume montánnej krajiny

Montánna archeológia má v podmienkach Slovenska obrovský a dovoľm si tvrdiť, že dodnes nevyužitý potenciál. Stopy banskej aktivity predstavujú výrazný zásah do krajiny. Pozostatky banských areálov sa nachádzajú predovšetkým v horských zalesnených pásmach, kde dodnes nedošlo k výraznej úprave krajiny tak ako tomu bolo na nížinách, kde však tiež musíme počítať s výskytom podobných areálov. Základným prvkom bádania v montánnej archeológii (ak nerátame štúdium archívnych prameňov a znalosti miestnej geológie) je povrchový prieskum a dokumentácia reliktovej po banskej činnosti. Okrem stôp po banskej činnosti však tvoria predmet výskumu montánnej archeológie areály spracovania rúd, stopy metalurgie, komunikácie, sídelné areály a pod. Všetky tieto prvky vytvárajú charakteristiku montánnej krajiny. Pre jej pochopenie je preto nevyhnutné podrobné dokumentovanie a mapovanie všetkých antropogénnych reliktovej v rámci sledovanej oblasti. Vyžaduje si to časovo náročný prieskum v teréne a to predovšetkým v zimných a jarných mesiacoch. V posledných rokoch dochádza na poli diaľkového prieskumu terénu k výrazným posunom vpred a to najmä vďaka technológii LIDAR (Light Detection And Ranging). Hoci v okolitých krajinách sa táto technológia bežne používa od prvých rokov tohto milénia na Slovensku nastal posun až v posledných 3-4 rokoch predovšetkým zásluhou NLC a ÚKGK, ktoré v rámci svojich aktivít začali túto technológiu využívať pri mapovaní Slovenska. Z archeologických inštitúcií túto technológiu vo väčšej miere využíva len AÚ SAV a v poslednej dobe aj PÚ SR. Vďaka technológii LIDAR získavame nový pohľad na montánnu krajinu v jej komplexnosti, čo bolo ešte v nedávnej minulosti výsledkom dlhotrvajúcich terénnych prieskumov. V rámci prednášky poukážeme na niektoré vybrané montánne lokality z pohľadu využitia LIDARových snímkov. Budeme si všimáť pritom celkový charakter areálov, ale aj jednotlivé detaily ako napr. tvary prieskumných šácht a pingových polí.

LABUDA Jozef, PhD., CSc., KONEČNÝ Patrik, RNDr., PhD., HOLICKÝ Ivan, RNDr.: Spolupráca archeológa a mineralóga pri analýzach niektorých nálezov z Banskej Štiavnice

Príspevok geológov a archeológa podáva príklad spolupráce prírodovedcov a archeológov pri charakteristike niektorých pozoruhodných nálezov. Takými sa, v prípade výskumov Banskej Štiavnice, stali napríklad ostroha zo 14. storočia, s čiastočne zachovalou výzdobou z niklu, ktorá napodobňuje strieborné ostrohy tej doby. Ďalej sú to vzorky rúd galenitovej rudy, výmazu ľadovne zo suterénu meštianskeho domu na Sládkovičovej ulici č. 6, numizmatický nález oloveného žetónu (?) alebo jednotka závažia (?) ... Všetky tieto a

iné nálezy nadobúdajú správnejšiu identifikáciu archeológa po ich prírodovednej či inej analýze.

LABUDA Jozef, PhDr., CSc., HUNKA Ján, PhDr., CSc.: Neznámy olovený stredoveký predmet z Glanzenbergu

V roku 2019 sa počas výskumných prác na Glanzenbergu našiel pri hradnej kaplnke neznámy olovený predmet. V okolí kaplnky sa zistili archeologické situácie z obdobia 13.-15. storočia. Predmet predstavuje kotúčik s dosiaľ nepoznanou výzdobou. V rámci stredoveku sa využívali viaceré typy olovených artefaktov. Súviselo to s faktom, že pri ťažbe polymetalických rúd sa často vyskytovali aj rudy olovené, ktoré predstavovali odpad z ťažby. Pretože olovo bolo v stredoveku pomerne lacné, tak sa stalo vítaným kovom na druhotné spracovanie rôznych typov artefaktov. Z olova sa vyrábali napr. olovené buly uzatvárajúce dokumenty vyhotovené v pápežskej a iných kanceláriách. Z olova boli vyrábané plomby, obchodné a v 19. storočí aj priemyselné. Olovené boli žetóny, určené napr. na počítavanie množstva vyťaženej rudy. V 17. storočí sa z olova vyrábali flaštičky na tzv. teriakové masti. Olovené platne sa dávali na strechy aby ich ochraňovali pred spálením. Z olova sa vyrábali súčasti stolového riadu, hlavne taniere a korbely. V novoveku bola významná výroba všelijakých olovených sviatostiek. Falšovatelia peňazí už od 13. storočia „postriebrovali“ mincové kotúčiky amalgámami olova. V súčasnosti sú známe dva kusy veľkých bochníkov olova, do ktorých boli vyrazené odrazky mincí. Minciar si tak kontroloval umeleckú a technickú kvalitu budúcich mincí. Z olova boli robené aj mincové etalóny slúžiace ako vzor nových mincí pre všetky štátne mincovne. Predmet z Glanzenbergu je však úplne iný. Má okrúhly tvar jeho výzdobu tvoria štyri oblúky na okrajoch a tri malé guľky spájajúce v strede dva protiahle oblúky, čím vytvárajú tvar križa. Výskumami na Glanzenbergu sa už našlo niekoľko typov olovených predmetov s výzdobou obrazu slnka. Interpretovali sa ako pomocné žetóny na počítavanie množstva vyťaženej rudy. Zdá sa, že nový olovený artefakt z Glanzenbergu by mohol byť využívaný ako trochu atypický typ závažia, kde jeho hmotnosť by mohli vyjadrovať už uvedené guľky v strede.

LUKÁČ Miroslav, PhDr.: K problematike patrocínií stredovekých farských kostolov historického dekanátu Krupina (Krupina, Babiná, Dobrá Niva a Sása)

Historický dekanát (vicearcidiakonát Krupina) vznikol v roku 1805, pričom na jeho území ležali starobylé farnosti Krupina, Babiná, Dobrá Niva a Sása, ktoré vznikli v stredoveku ešte v 13. storočí a patria k najstarším na území historickej Zvolenskej stolice. V štúdií sú vybraté iba tieto farnosti, pretože sú najstaršie a ako kľúč k ich výberu bol zvolený spoločný prvok – románske kostoly postavené tzv. banskoštiavnickou hutou. V rámci výskumu patrocínií sakrálnych stavieb v týchto obciach (okrem obce Sása) sa zistili rozdiely v zasvätení kostolov a erbov obecných samospráv. Je to paradox vyplývajúci z toho, že predstavitelia obcí na Slovensku zvyčajne ako pečatný či heraldický symbol samosprávy (pečať a erb) volili patróna hlavného farského kostola alebo symbol svojej vrchnosti. Vysvetlenie môže byť rôzne – napríklad zmena patrocínia, čo sčasti predpokladá slovenská historiografia, prípadne iné príčiny – napríklad prevzatie symbolu podľa vedľajšej (nie hlavnej) cirkevnej stavby, o čom uvažuje (no definitívne netvrdí) autor predkladanej štúdie. V meste Krupina a v obci Babiná sú písomne alebo fyzicky doložené karnery, ktoré by mohli byť motivátorom takéhoto zasvätenia. V meste Krupina je hlavný farský kostol zasvätený Narodeniu Blahoslavenej Panne Márii, karnier má neznáme patrocínium, pričom pečatný symbol mestskej samosprávy je Boží Baránok. V obci Babiná je dodnes farský kostol zasvätený sv. Matúšovi evanjelistovi, no pečatný symbol je sv. Juraj a zasvätenie karnera zatiaľ nepoznáme. V obci Dobrá Niva je farský kostol zasvätený sv. Michalovi Archanjelovi, no v pečatnom symbole je kontinuálne doložená postava Panny Márie, ktorá je aj ústredným motívom stredovekého hlavného oltára farského kostola. Výnimkou je Sása, ktorej kostol je zasvätený sv. Kataríne Alexandrijskej, ktorý je zhodný s pečatným symbolom a erbom obce. Je tiež dôležité upozorniť na zjavný vplyv banských miest na tieto nebanské lokality a z toho vyplývajúcu motiváciu zasvätení, ako aj ikonografiu zariadenia (oltárov) sakrálnych stavieb. Týka sa to aj zariadenia, ktoré sa dodnes nezachovalo, no dokladajú to viaceré vizitačné protokoly farností Krupina, Babiná, Dobrá Niva a Sása, nachádzajúce sa v svetských a cirkevných archívoch v Budapešti, Ostrihome a Banskej Bystrici.

MATEJKOVÁ Adriana, Mgr., PhD.: Dokumentácia banskej a hutníckej činnosti na Slovensku vo fotoarchíve Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici

Príspevok sa zaoberá sa fotodokumentáciou jednotlivých montánných lokalít Slovenska a zahraničia so zameraním na časové rozmedzie a obsahové zameranie zdokumentovaných fotografických záberov. Významnou súčasťou Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici (ďalej SBM) je oddelenie dokumentácie a ochrany zbierkových fondov a archívu, v rámci ktorého sú uchovávané a odborné spracovávané fotografické negatívy a diapozitívy. Negatívy boli získané do SBM rôznymi formami nadobudnutia ako napr.: prevodom, kúpou, darom a tiež boli vytvorené v muzeálnej fotodielni bývalého Vlastivedného múzea, predchodcu SBM, ktorá bola vybudovaná okolo roku 1961.

Vo fotoarchíve SBM sú negatívy rozdelené do dvoch hlavných skupín: zbierky a nezbiecky. K banskej činnosti na Slovensku sa viažu predovšetkým zbierky z fondu banská technika a tiež vo fondoch – geológia, etnológia, novšia história a umelecká história. Nezbiekové negatívy boli vytvorené v rámci fotodokumentácie SBM a jeho predchodcov, sú rôzneho obsahového zamerania a týkajú sa mnohých montánných lokalít na Slovensku a v zahraničí. Negatívy zachytávajú povrchovú situáciu a tiež podzemie mnohých banských diel v súčasnosti zaniknutých. Cenné sú pohľady zachytávajúce priamo banskú činnosť, život a zvyky baníkov vo viacerých slovenských lokalitách a banských prevádzkach v 20. - 80. rokoch 20. storočia.

MIŇO Martin, Mgr.: Výsledky krajinno-archeologického plošného nedeštruktívneho prieskumu v jadrovom území lokality UNESCO Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia

Vid': FRATRIČOVÁ Monika Mgr., MIŇO Martin, Mgr., RUSKO Zdenko, Mgr.: Výsledky krajinno-archeologického plošného nedeštruktívneho prieskumu v jadrovom území lokality UNESCO Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia

NEMERGUT Adrián, Mgr., PhD.: Využívanie surovín pre štiepanú kamennú industriu v staršej a strednej dobe kamennej na hornej Orave

Región hornej Oravy je známy svojou hustou koncentráciou neskoropaleolitických a mezolitických lokalít na brehoch Oravskej priehrady. Toto osídlenie jednoznačne súvisí s posunom loveckých skupín z Poľska, pozdĺž toku Čiernej Oravy. Poukazujú na to jednak výsledky typologickej analýzy kolekcii štiepanej kamennej industrie, no predovšetkým ich surovinové zloženie.

V skladbe kamenných surovín dominujú importované suroviny. Najviac boli využívané silicity krakovsko-čenstochovskej jury, s primárnymi zdrojmi v okolí dnešného Krakova v Poľsku. Menej sa používal eratický silicit so zdrojmi výskytu v glaciénných sedimentoch na území Poľska, severných Čiech, českého Sliezska a severnej Moravy. V kolekciiach sa vyskytuje aj čokoládový silicit zo severovýchodného úpätia Svätokrížskych hôr v Poľsku. Najznámejšiu importovanú surovinu z územia Slovenska a priľahlej časti Maďarska reprezentuje obsidián, s prirodzeným výskytom v oblasti Tokajských a Zemplínskych vrchov. Spolu s prezentovanými surovinami sa na lokality dostali aj ďalšie regionálne suroviny, ako napr. Mikuszowický a Bašský rohovec. V menšej miere boli využívané aj miestne suroviny, ako rádiolarit či silicifikovaný pieskovec.

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu 2/0101/19 agentúry VEGA "Technológia a ekonómia surovín v kontexte vývoja postpaleolitických kamenných industrií na Slovensku".

ROTH Peter, PhDr., PhD.: Málo známe baníctvo na severe Spiša

Spracovanie rúd na území historického Spiša je známe prakticky od doby, kedy spracovávanie rúd ľudstvo vymyslelo. Horšie je to už s doložením ich ťaženia v tejto oblasti. Doposiaľ sa nám nepodarilo zachytiť žiadne stopy po banskej činnosti v praveku a včasnej dobe dejinnej. S prvými poznatkami o banskej činnosti sa stretávame až v stredoveku a novoveku. Kedy už máme banskú činnosť doloženú fakticky v teréne ale i v písomných prameňoch.

Bohužiaľ banská činnosť zostala viac v povedomí obyvateľov stredného a južného Spiša, kde sa ťažilo ešte v druhej polovici 20. storočia, ale povedomie o baníctve na severnom Spiši postupne zaniklo. Výnimku tvorilo ťaženie mangánu v Kišovciach – Švábovciach a ešte ťaženie rúd uránu. Keďže ťažba uránových a mangánových rúd skončila v sedemdesiatych rokoch 20. storočia a informácie o nej by boli na samostatný príspevok, nebudeme sa jej tu z tohto dôvodu venovať.

V rámci tohto príspevku sa budeme venovať niektorým oblastiam horného Spiša:

1. *baníctvo na hornom toku Hornádu* (obce Vikartovce, Kravany, Spišské Bystré, Hranovnica, Vernár).

S ťažbou sa tu stretávame pravdepodobne už v 12. - 13. storočí. Začali s ňou pravdepodobne cisterciiti, ktorí predali právo kútať šoltýsom. S kutaním mohol súvisieť nielen vznik, ale aj zánik obcí Hincava, Falštín a Borzov, ktoré zanikli ešte v stredoveku. V 16. storočí keď stáli za obchodom s meďou Thurzovci sa Hranovnica stala najvýznamnejšou zo všetkých obcí. Neskôr baníctvo v tejto doline upadlo a opätovné oživenie nastalo za Márie Terézie. Právo kútať prevzali do nájmu jezuiti, ktorí zriadili v hranovnickej doline nové pece a hámor. No neskôr nastáva úpadok a aj keď stopy banskej činnosti sledujeme ešte na začiatku 20. storočia, zdá sa, že ťažba tu zaniká v polovici 19. storočia.

2. *baníctvo na hornom toku Popradu* (Poprad – Kvetnica, Lučivná, Spišská Teplica)

Najstaršou zmienkou o popradskom baníctve je listina uložená v Štátnom archíve v Poprade, ktorá pochádza z roku 1308. Ďalšie sú z roku 1562 no banícke aktivity tu onedlho prestali. Novšie boli kutacie práva v oblasti Kvetnice boli udelené v rokoch 1790, 1800 a 1825. V Lučivnej je banská činnosť doložená staršími banskými dielami ktoré nie sú datované a dielami z 17. – 19 (?) stor.

3. *baníctvo vo Vysokých Tatrách*. S prvými kolonistami v 13. storočí sa tu objavili aj baníci. Prvý banský podnik ležal na Kriváni pravdepodobne už za čias Žigmunda Luxenburgského, určite však už za Mateja Korvína okolo

Škaredého žľabu a vari aj Kotlin. Intenzívna ťažba bola v 16. a 17. storočí nielen na Kriváni, ale aj vo všetkých príľahlých dolinách, ba až pri Hincových Plesách a Patrii, Vyšnej Priehybne a Veľkom žľabe. Baníčiilo sa aj v juhovýchodnej časti Tatier – Medená kotlina, Predné a Zadné Medodoly, Kopské sedlo, Belianska Kopa, Veľká Svišťovka a iné. K tomuto územiu pričleňujeme aj územie Javoriny. Železná ruda sa ťažila pod Javorinskou Širokou na začiatku Sviťovej dolinky. Spočiatku sa ťažilo povrchovo, neskôr aj hlbinne, pričom s ťažbou sa začalo v roku 1759.

4. *Stará Ľubovňa a okolie*. Tu ide predovšetkým o spracovanie železnej rudy. Menej sú doložené banské diela v okolí.

RUSKO Zdenko, Mgr.: Výsledky krajinno - archeologického plošného nedeštruktívneho prieskumu v jadrovom území lokality UNESCO Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia

Vid': FRATRIČOVÁ Monika Mgr., MIŇO Martin, Mgr., RUSKO Zdenko, Mgr.: Výsledky krajinno-archeologického plošného nedeštruktívneho prieskumu v jadrovom území lokality UNESCO Banská Štiavnica a technické pamiatky okolia

ŠTEFÁNIK Martin, PhDr., PhD.: Donácia stredoslovenských banských miest kráľovnej Barbore od kráľa Žigmunda r. 1424: skutočný dar alebo vypočítavosť?

Donácia siedmich stredoslovenských banských miest kráľovnej Barbore zo strany uhorského kráľa Žigmunda v roku 1424 je v literatúre hojne citovaný, vo všeobecnosti známy historický fakt, obvykle sa interpretuje ako veľkodušnosť panovníka v snahe zabezpečiť svoju manželku. Banské mestá boli v skutočnosti súčasťou omnoho väčšej donácie zahrňujúcej o.i. celú Zvolenskú župu a ďalšie mestá a hrady. V príspevku sa zameriame na konkrétne okolnosti donácie, ktorá bola v skutočnosti skôr výmenou, s osobitnou pozornosťou venovanou stavu, finančnej kondícii, zadĺženosti kráľa voči darúvaným banským mestám, rôznym výnimkám a častiam z príjmov miest, ktoré z nej vyčlenil a ponechal si pre seba: všetky tieto okolnosti svedčia o tom, že kráľ sa v danej chvíli skôr zbavoval svojich pohľadávok a kráľovnej v skôr len kompenzoval iné straty: z daru navyše neplynuli tie príjmy, ako sa na prvý pohľad mohlo zdať. Banské mestá sa odvtedy na vyše storočie tradične stali tzv. „venným majetkom“ kráľovien, v príspevku zmienime tiež nevhodnosť (nevýstižnosť) tohto označenia.

ŽABENSKÝ Marián, PhDr., PhD.: Výskum stredovekého baníctva v okolí Nitrianskeho Pravna

Cieľom príspevku je prezentovať súčasný stav výskumu baníctva v obciach Nitrianske Pravno, Malinová a Chvojnica s akcentom na pôsobenie nemeckého etnika, ktorý bol realizovaný v rokoch 2018 - 2020. V spomínaných lokalitách prebiehala intenzívna exploatácia územia s akcentom na ťažbu nerastných surovín medzi rokmi 1330 až 1600. Pre tieto účely boli do tejto oblasti prizvaní nemeckí kolonisti, ktorí založili, prípadne dosídliili viaceré osady. Lesný porast pomohol zachovať unikátne archetypy krajiny na rozlohe cca 20x 5 km, ktoré poukazujú na technologický postup povrchových dobývok a hlbinného dolovania prevažne v období stredoveku. Touto problematikou sa v skúmanom území doposiaľ nikto synteticky nezaoberal. Z tohto dôvodu má samotný výskum význam pre pochopenie kultúrnych ale aj historických kontextov pôsobenia nemeckých minoritných spoločenstiev na hornej Nitre. Súčasťou príspevku bude aj prezentácia technologických postupov súvisiacich s banskou aktivitou v skúmaných územiach.

ŽIGO Pavol, Prof., PhDr., CSc.: Kultúrne varianty jazyka v Knihe kromrichtrov (Poriadok čiže reguly baníckej mládeže v Novej Bani)

Príspevok sa zaoberá charakteristikou jazyka staršej písomnej pamiatky, ktorá dokazuje vplyv viacerých historických, areálových a sociálnych vplyvov na formovanie štýlov verejného styku v baníckom prostredí. Autor si všíma množstvo heterogénnych jazykových útvarov, ktorých prvky sa v prostredí stredoslovenských banských miest adaptovali a stávali sa súčasťou spoločného komunikačného prostriedku, odlišného od deklarovanej kodifikovanej podoby jazyka. Písomné pramene tejto povahy sú dôkazom variantnej podoby fungovania jazyka v konkrétnom sociálnom prostredí na konkrétnom špecifickom území s charakteristickým historickým a jazykovým vývinom.

PROGRAM EXKURZIE, štvrtok 10.9.2020:

8:00 Odchod z Banskej Štiavnice (spred Kammerhofu) do Ľubietovej

9:30 – 12:00

Ľubietová - prehliadka

- Privítanie účastníkov konferencie - Ing. Pavol Zajac, starosta obce Ľubietová
- Prehliadka historickej a mineralogickej expozície v OcÚ Ľubietová
- Prehliadka náučného banského chodníka a technických pamiatok, štôľňa Andrej

ĽUBIETOVÁ

Stará banská osada, ktorá v roku 1379 získala výsady kráľovského banského mesta, sa nachádza v doline potoka Hutná na okraji Veporských vrchov. V stredoveku patrila do Zväzu siedmych stredoslovenských banských miest. Zlato a najmä medená ruda sa v okolí ťažili od 13. storočia až do polovice 17. storočia. Banskej činnosti sa venovali domáci i cudzí ťažiaru spolu s mestom Ľubietová. Dobývanie medených rúd je ukončené v polovici 19. storočia,

Erárne bane na železnú rudu v Ľubietovej sa spomínajú v dobových listinách už v roku 1629. V roku 1692 ťažiar Filip Kropf postavil prvú vysokú pec v Uhorsku, zriadil pri nej zlieváreň. Novú vysokú pec postavili v Ľubietovej začiatkom 18. storočia. Tým začala ďalšia fáza ľubietovského železiarstva. Surové železo sa spracúvalo v hámri v Kostiviarskej, od roku 1790 v hámroch vo Vajskovej a v Lopeji, keď hutnícky závod v Ľubietovej prevzal erár. Zlieváreň pri vysokej peci v roku 1867 vyrábala kotly, rúry, mreže, nádoby. Závod bol podriadený železiarni v Podbrezovej. Erár odstavil vysokú pec a zlieváreň v roku 1909. Pozostatky ľubietovskej železiarne sa nachádzajú v dolnej časti obce, nazývanej Huta.

Banské mestečko Ľubietová je zasadené do zelene ovocných záhrad a okolitej prírody. Slávu jeho "medeného" baníctva propagujú vo svete viaceré minerály, predovšetkým Libethenit, objavený a prvýkrát opísaný v roku 1823, pomenovaný podľa nemeckého názvu mesta Ľubietová - Libethen. Ľubietovské banské haldy sú dodnes predmetom záujmu zberateľov minerálov.

PAMIATKY

K najzaujímavejším objektom v obci patria:

- dom Márie Terézie z 18. storočia
- mestský dom
- rímskokatolícky kostol (pôvodne gotický, v r. 1780 prestavaný)
- evanjelický kostol z r. 1805
- liatinové kríže a náhrobky na evanjelickom cintoríne

Zdroj: <https://www.lubietova.sk/>

Martin Kvietok: Prvé výsledky archeologického výskumu mestského hradu v Ľubietovej

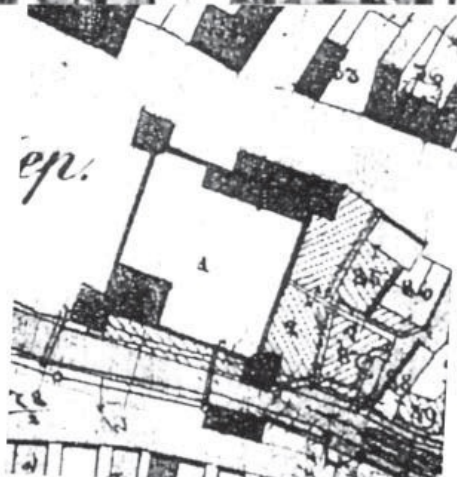
Čo sa týka počiatkov osídlenia mesta, resp. prítomnosti pravekých populácií na území stredovekého mesta, nepriniesol výskum výraznejšie výsledky. Prvé doklady sídliskovej aktivity v mieste výskumu, reprezentované antropogénnymi vrstvami, datujeme predbežne do prelomu 15. – 16. storočia. Nie je však vylúčené, že na ploche, ktorá nebola skúmaná, sa nemôžu nachádzať aj staršie horizonty. Predpokladáme však, že centrálné priestranstvo, na ktorom bol postavený aj mestský hrad, sa začalo utvárať až niekedy v období neskorého stredoveku. Dovtedy tu mohli stáť samostatné objekty obytné, resp. remeselnej funkcie. Staršie osídlenie, či už praveké alebo stredoveké, sa muselo koncentrovať vo vyššie položených partiách chránených pred prívalmi vody v potoku Hutná, ktoré pravidelne aj v súčasnosti postihujú obec. Miestom, kde boli usadení prví stredovekí baníci, bolo zrejme okolie kostola Márie Magdalény a východnejšie situovaná oblasť

Podlipy. V tom čase dno doliny tvorilo riečisko potoka pokryté fluvialnými sedimentmi v podobe štrkopieskov. V tomto priestore mohla prebiehať remeselná, resp. aj hutnícka aktivita, čo dokazujú početné nálezy hutníckej trosky nájdené počas výskumu v štrkových naplaveninách potoka. Takto situované výrobné areály manipulujúce s ohňom využívali silu vody a boli dostatočne vzdialené od obytných areálov.

Analógiu môžeme hľadať aj v priestore rodiacej sa Banskej Bystrice, ktorá bola v počiatkových etapách vývoja rozdelená na tzv. Burgstadt (sídelný areál) a Hoffstadt (predmestie) – nižšie položené územie pri sútoku Bystrického potoka a Hrona, kde sa koncentrovala remeselná výroba.

Aj po období výstavby hradu bol skúmaný priestor vystavený náporom vody, dokladá to nami odkrytý záplavový horizont reprezentovaný silnou hlinito-piesčitou homogénnou vrstvou, rámcovo datovaný do obdobia 17. – 18. storočia. Čo sa týka obdobia výstavby mestského hradu, prikláňame sa k obdobiu druhej polovice 16. storočia. O tom, ako vyzeral pôdorys hradu v jeho záverečnej etape, nás veľmi dobre informuje plán obce z roku 1866. (obr.).

Kvietok, Martin. *Prvé výsledky archeologického výskumu mestského hradu v Ľubietovej*. Montánna história 7, 2014.

Peter Jancsy: Geologická stavba územia a typy ložísk v okolí Ľubietovej

Na geologickej stavbe územia okolia Ľubietovej sa podieľajú najmä kryštalinikum veporika, permský a triasový sedimentárny obal a neogénne vulkanity.

Veporikum predstavuje jednu z najstarších súčastí centrálnych Západných Karpát. Ľubietovská zóna kryštalinika veporika pozostáva z vyvrelých magmatických a silne metamorfovaných paleozoických hornín.

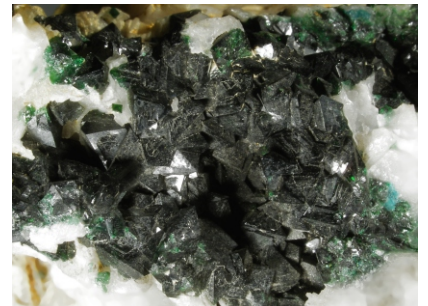
Horniny veporika nasledujú (vystupujú na povrch) v smere od JV na SZ v tomto slede: granitoidy hercýnskeho veku, metamorfity sedimentov (ruly, svory, migmatity), permský sedimentárny obal (arkózy, pieskovce, kremité porfýry), triasový sedimentárny obal (kremence, bridlice, dolomity).

V južnej časti územia je veporikum aj s jeho obalovými sedimentárnymi sériami prekryté neogénnymi vulkanickými horninami pohoria Poľana. Tieto horniny sú zastúpené pyroklastikami a lávovými prúdmi pyroxenického andezitu.

Pestré horninové zloženie a komplikovaný vývoj podmienili sformovanie niekoľkých typov ložiskových mineralizácií.

V paleozoickom kryštaliniku aj v permskom obale sú situované hydrotermálne ložiská medených rúd impregnačno-žilnikového charakteru. Sú to ložiská Podlipa, Svätoduška a Kolba. Jedná sa o primárne sideritovo-sulfidické ložiská. Zrudnenie je paleozoického veku s alpínskou rejuvenilizáciou.

Primárnymi rudnými minerálmi sú chalkopyrit a tetraedrit. Na ložiskách je mimoriadne vyvinutá oxidačná a cementačná zvetralinová zóna s pestrou paletou sekundárnych minerálov medi. Tri z týchto minerálov majú v Ľubietovej miesto svojho prvého svetového popisu – libethenit, euchroit a mrázekit. Pozoruhodným hojným sekundárnym minerálom je pseudomalachit.

Najrozsiahlejším ložiskom v Ľubietovej je **Podlipa**, ktoré bolo otvorené 18 štôľňami v nadmorskej výške 570 – 700 m. Medzi sekundárnymi minerálmi tu prevažujú fosforečnany medi. Žilovina je prevažne kremenná.

Druhým najväčším Ľubietovským ložiskom je **Svätoduška**. Žilná výplň je sideritovo-sulfidická. Siderit je zastúpený vo väčšej miere ako na Podlipe. Medzi sekundárnymi minerálmi medi tu dominujú arzeničnany.

Ložisko **Kolba** je špecifické zvýšenou prítomnosťou niklovo-kobaltových rúd.

Ložiská železných rúd predstavuje gossanové ložisko **Jamešná**. Nachádza sa na kontakte triasových obalových sedimentov a neogénnych tufov. Železná ruda je tvorená limonitom, ktorý je silicifikovaný (zatláčaný opálom).

Mineralizácia rozsypov: V potokoch okolia Ľubietovej je hojný výskyt zrn grantu (almandín) šperkovej kvality.

Postvulkanická hydrotermálna mineralizácia: V tufoch JZ okraja vulkánu Poľana, v katastroch susedných obcí Povrazník a Strelníky, sa nachádzajú drevné opále najlepšej akosti v rámci Slovenska. Sú žltej, červenej a karamelovej farby, občas transparentné.

12:00 - 13:00 Prestávka na obed

13:00 Odchod z Ľubietovej

14:00 Príchod do Hronseku (cez Čerín)

14:00-15:00 Prehliadka v Hronseku - drevený artikulárny kostol z 18. storočia zapísaný v Zozname UNESCO.

ČERÍN

Osady Čerín a Čačín vznikli v 14. storočí. Najstaršia zmienka o Čeríne sa viaže k roku 1300, v ktorej sa spomína lesnaté neobývané územie Cheren, ktoré patrilo Zvolenskému kráľovstvu a kráľ Ondrej III. ho daroval za zásluhy Pavlovi de Kurstovi /1283-1326/, Madáchovmu synovi, ktorý bojoval po boku kráľa.

Čerín menil viackrát svoje pomenovanie, boli to maďarské alebo nemecké názvy ako napr. Cheren/1424/Tscheren/1503/, Czeren/1508/, Cheryn/1538/, Csereny/1808/Cserincszávada/1863/, Cserin/1873-1882/, Cserény/188-1913/, Čereň/1920/, Čerín/1927/. V roku 1873 bola k Čerínu pripojená osada Závada, ktorá vznikla v polovici 15. storočia.

Čačín sa prvýkrát spomína v súvislosti s názvom potoka Chechenpotok v roku 1282. Od r. 1424 Čačín /Villa Chechen/ i Čerín boli súčasťou Víglašského hradného panstva. Čerín bol označený ako Villa Cheren arcia Vegles – osada Čerín zámku Víglaš. Život obyvateľov Čačina a Čerína v priebehu historického vývoja bol natoľko spojený, že mnohé spoločenské problémy a ťažkosti sa museli riešiť spoločne, so vzájomnou pomocou a úzkou spoluprácou. Táto skutočnosť viedla k potrebe spojenia v jednu obec, dňa 1. mája 1976 vzniklo sídlo obidvoch častí v Čeríne.

Dominantou obce je kostol sv. Martina, nachádza sa na vyvýšenom mieste nad Čerínom a spolu so zvonnicou a obranným kamenným múrom so strieľňami vytvára jedinečnú siluetu. Pochádza zo začiatku 14. storočia a je postavený v gotickom slohu. Pravdepodobne ho dal postaviť Pavel de Körtös okolo roku 1315. Upravovaný bol v 15., 17. a 18. storočí. Pozoruhodné sú stredoveké nástenné maľby, drevená zvonica, či maľovaný strop zo 16. stor.

HRONSEK

Oblasť historického Zvolenského lesa, ktorej súčasťou je i dnešná obec Hronsek, bola sporadicky osídlená už od praveku. V písomných prameňoch sa oblasť Hronseku spomína koncom 13. storočia, ako kráľovský majetok, ktorý kráľ Belo IV. daroval zvolenského županovi Radunovi Oszlárovi za zásluhy v boji proti Tatárom.

Prvá písomná verzia názvu obce je doložená len z mladších dokumentov. Najstaršia správa spomína Hronsek až v roku 1500 pod názvom Zykfalalu, neskôr Czwiklafalva (z nem. Zwickel = klin a maď. falva = dedina). Názov Garanszeg sa objavil už v 16. storočí (vo voľnom preklade z maďarčiny znamená Hronklin). Postupne sa obec volala Hronec (1806), Hronsek - Skalka (1920), Garansek (1927) a od roku 1946 Hronsek.

ARGENTI FODINA 2020 BANSKÁ ŠTIAVNICA

V erbe obce Hronsek je zobrazená plť s dvomi veslami. Dokumentuje, že v minulosti sa obyvatelia obce venovali pltníctvu.

V rokoch 1979-1992 bol Hronsek pričlenený k Banskej Bystrici, od 1.1.1993 sa stal samostatnou obcou. V súčasnosti má približne 650 obyvateľov.

PAMIATKY V OBCI:

- **drevený artikulárny kostol** (zapísaný do zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO)
- **barokový kaštieľ** Soosovcov- Géczyovcov
- **tzv. Vodný hrad** (pôvodne gotický, neskôr renesančne prestavaný)

Zdroj: <https://www.hronsek.sk/>, <https://www.cerin.sk/obec>

15:00 Odchod do Banskej Štiavnice

16:00 Príchod do Banskej Štiavnice

Prehliadka výstav: *Ecce Terra* a *Z najnovších akvizícií múzea*. Zbierky získané v posledných rokoch, Berggericht, Nám. sv. Trojice 6, Banská Štiavnica.

VÝSTAVA ECCE TERRA

Hlavnou témou výstavy sú zmeny banskoštiavnickej krajiny a mesta vplyvom banskej a hutníckej činnosti v priebehu 17.-21. storočia. Prezentované sú kópie starých banských máp z archívnych fondov: MV SR, SNA – Slovenského banského archívu, originálne veduty SBM s vyobrazeniami banských a hutníckych objektov.

V súvislosti s rozvojom fotografie a ďalším vývojom v zaznamenávaní krajiny v priebehu 19.-20. stor., sú vystavené albumy fotografií najvýznamnejších fotografov žijúcich a tvoriacich v B. Štiavnicí v období I. ČSR až 70. rokov 20. stor. ako napr.: Františka Mareša, F. Ľudovíta Kovácsa, Viliama Ladzianskeho, Sergeja Protopopova a Ester Plickovej. Fotograf Ing. Lubomir Lužina porovnáva staré fotografie, dnes neexistujúcich banských objektov s fotografiami súčasnej B. Štiavnice a tak zachytáva zmeny mesta a krajiny.

VÝSTAVA Z NAJNOVŠÍCH AKVIZÍCIÍ MÚZEA

V roku 2020 si Slovenské banské múzeum pripomína 120. výročie založenia Mestského múzea, prvého múzea v Banskej Štiavnicí, ktoré bolo založené z iniciatívy mešťanostu Alexandra Goldbrunnera. Mestské múzeum bolo slávnostne otvorené 1.7.1900 v priestoroch Starého zámku. V roku 1921 miesto archivára a kustóda obsadil profesor Vojtech Baker, ktorý sa zaslúžil o ďalší jeho rozvoj. Vo svojom zbierkovom fonde dnes múzeum eviduje vyše 100.000 zbierkových predmetov z rôznych vedných odborov a každoročne pribúdajú nové akvizície, získané formou kúpy, darom, vlastným zberom a výskumom. Počas rokov 2010 - 2019 boli do múzea získané viaceré cenné zbierkové predmety. Niektoré z nich, zo zbierkových fondov archeológia, mineralógia, banská technika, etnológia, novšia história, umelecká história, sú na výstave prezentované.

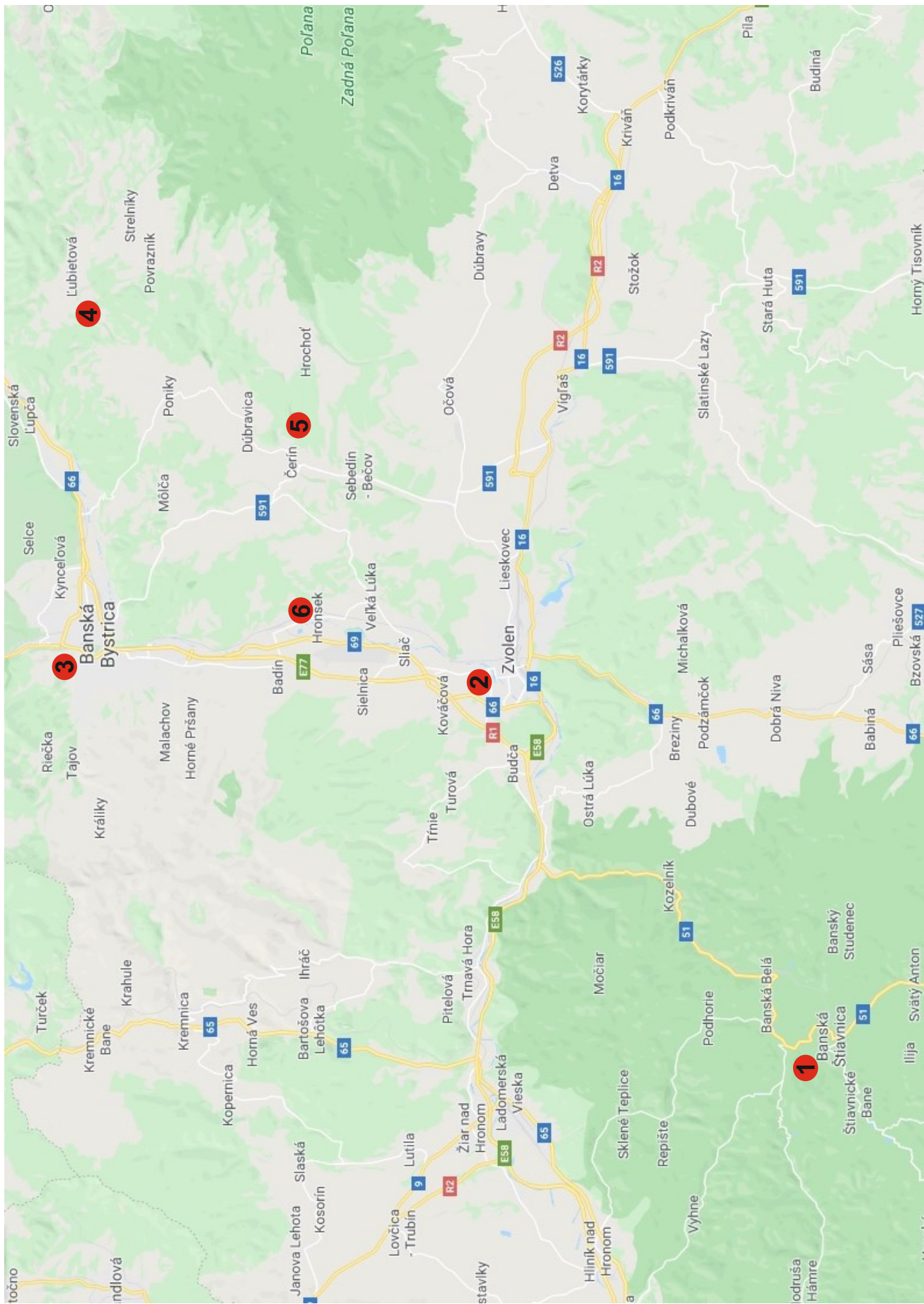
18:00 Ukončenie konferencie

HISTÓRIA BANÍCTVA A METALURGIE V EURÓPSKOM PRIESTORE

Banská Štiavnica, 9. - 10. september 2020

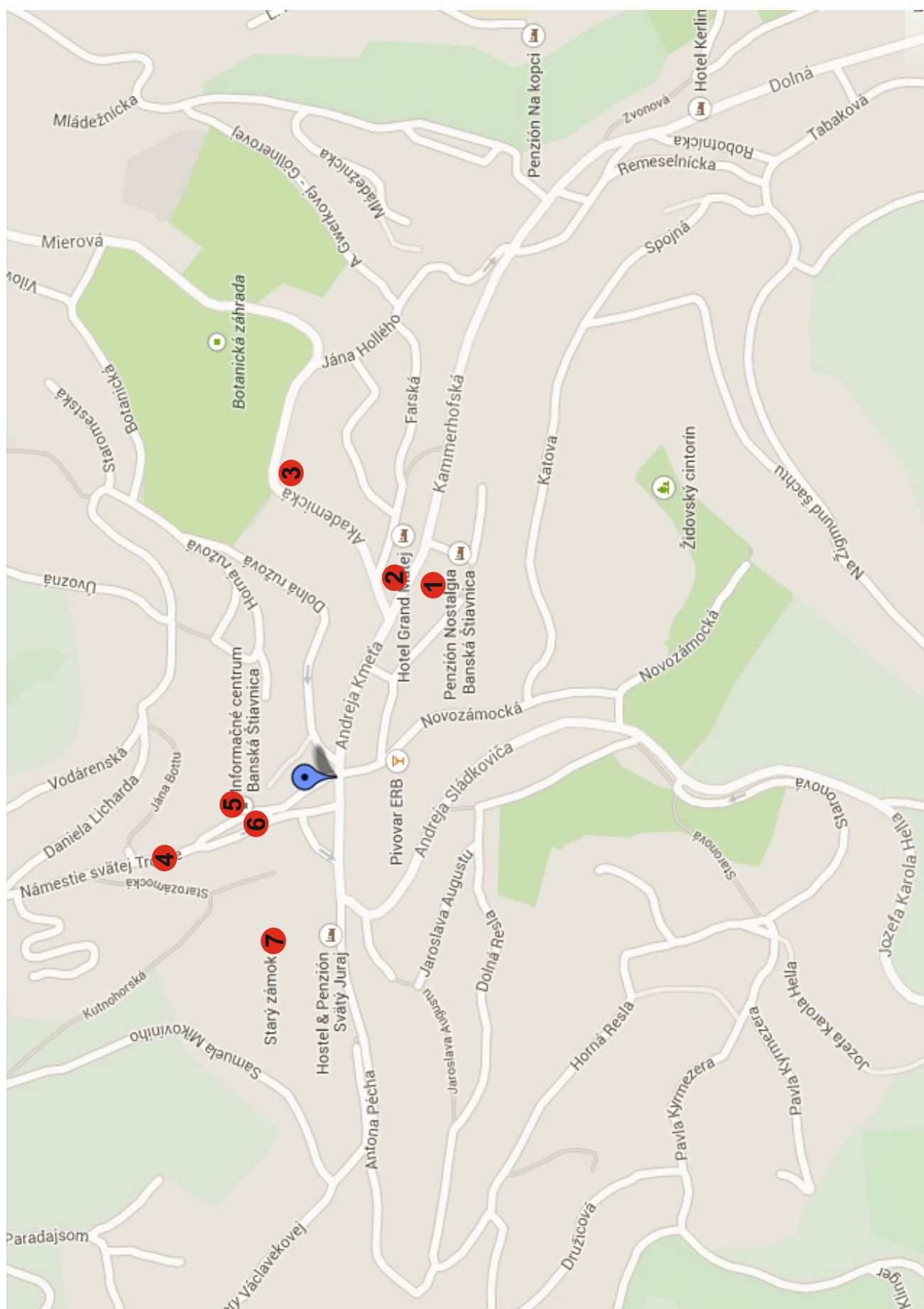
ARGENTI FODINA 2020 BANSKÁ ŠTIAVNICA

TRASA EXKURZIE:

- 1 Banská Štiavnica
- 2 Zvolen
- 3 Banská Bystrica
- 4 Ľubietová
- 5 Čerín
- 6 Hronsek

ARGENTI FODINA 2020 BANSKÁ ŠTIAVNICA

MAPA CENTRA BANSKEJ ŠTIAVNICE

- 1 Kammerhof
- 2 Kulturme centrum KASS
- 3 "Banická škola"
- 4 Námestie sv. Trojice
- 5 Bergergericht
- 6 Infocentrum
- 7 Starý zámok